

Strategie přežití lidí bez přístřeší

Matyáš Ildža

Bakalářská práce
2022

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií
Ústav pedagogických věd

Akademický rok: 2021/2022

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Matyáš Ildža**
Osobní číslo: **H19384**
Studijní program: **B0111A190011 Sociální pedagogika**
Forma studia: **Prezenční**
Téma práce: **Strategie přežití lidí bez přístřeší**

Zásady pro vypracování

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.

Vymezení terminologie a teoretických východisek z oblasti typologie bezdomovectví, sociálního vyloučení spojeného s absencí bydlení a chování lidí bez přístřeší v krizových situacích.

Příprava metodiky empirické části, zpracování projektu výzkumu a stanovení výzkumného problému.

Realizace kvalitativního výzkumu formou polostrukturovaného rozhovoru.

Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

- BALÁŠ, Ondřej, 2010. Aktuální otazníky fenoménu bezdomovství. Brno: Centrum sociálních služeb. ISBN 978-80-254-9015-0.
HENDL, Jan, 2016. Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0982-9.
HRADECKÝ, Ilja, 2007. Definice a typologie bezdomovství. Praha: Naděje. ISBN 978-80-86451-13-8.
MAREK, Jakub, Aleš STRNAD a Lucie HOTOVCOVÁ, 2012. Bezdomovectví: v kontextu ambulantních sociálních služeb. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0090-1.
MATOUŠEK, Oldřich, Pavla KODYMOVÁ a Jana KOLÁČKOVÁ, ed, 2010. Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-818-0.

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Radana Kroutilová Nováková, Ph.D.**
Ústav pedagogických věd

Datum zadání bakalářské práce: **19. ledna 2022**
Termín odevzdání bakalářské práce: **29. dubna 2022**

Mgr. Libor Marek, Ph.D.
děkan

doc. Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

Ve Zlíně dne 19. ledna 2022

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo - bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval(a) samostatně a použitou literaturu jsem citoval(a). V případě publikace výsledků budu uveden(a) jako spoluautor.

Ve Zlíně 26. 4. 2022

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací

(1) Vysoká škola nevdělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vni štří předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být mít nejméně pět pracovních dnů před

konáním obhajoby zveřejněny k nahlžení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, o pisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije -li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacího zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Odpirá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užit či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídá k vyšší výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá strategiemi přežití lidí bez přístřeší, jejich jednáním v krizových situacích a způsoby návratu do majoritní společnosti. Teoretická část se zaměřuje na vymezení bezdomovectví, příčiny, prevence a formy bezdomovectví. Dále se zabývá životem člověka zjevně bez přístřeší, rozdělením lidí bez přístřeší dle strategií přežití a druhy dostupné pomoci. Výzkumná část má za cíl identifikovat strategie, pomocí kterých lidé bez přístřeší přežívají. Dalším cílem je porozumět plánům a taktikám k návratu do majoritní společnosti a řešení bezdomovectví z pohledu člověka bez přístřeší. Pro účely šetření byl zvolen design zakotvené teorie. Výsledky výzkumného šetření odhalují dvě hlavní strategie přežití lidí bez přístřeší. Jsou to aktivní a pasivní strategie. Dále výzkum odhaluje plány participantů k návratu do společnosti.

Klíčová slova: osoby bez přístřeší, bezdomovectví, přežití

ABSTRACT

This bachelor thesis deals with the survival strategies of homeless people, their actions in crisis situations, and ways to return them to society at large. The theoretical part focuses on the definition of homelessness, causes, prevention, and forms of homelessness. It also deals with the life of a homeless person, the distribution of homeless people according to survival strategies, and the types of assistance available. The research part aims to identify the strategies by which homeless people survive. Another goal is to understand the plans and tactics for returning to society at large and solving homelessness from the perspective of a homeless person. The grounded theory design was chosen for investigational purposes. The results of the research reveal two main strategies for the survival of homeless people. These are active and passive strategies. Furthermore, the research reveals the participants' plans to return to society.

Keywords: homeless people, homelessness, survival

Tímto mnohokrát děkuji Mgr. Radaně Kroutilové Novákové, Ph.D. za důkladnou pomoc, zpětnou vazbu, odborné připomínky a spolupráci při vedení této bakalářské práce.

Dále děkuji všem účastníkům výzkumu za ochotu a vstřícnost při provádění výzkumu.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské/diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	10
I TEORETICKÁ ČÁST	12
1 VYMEZENÍ BEZDOMOVECTVÍ	13
1.1 HISTORIE BEZDOMOVECTVÍ.....	13
1.2 DEFINICE BEZDOMOVECTVÍ.....	15
1.3 TYPOLOGIE BEZDOMOVECTVÍ.....	15
1.3.1 Typologie ETHOS	15
2 PŘÍČINY A PREVENCE BEZDOMOVECTVÍ	17
3 FORMY BEZDOMOVECTVÍ	19
3.1.1 Zjevné bezdomovectví	19
3.1.2 Latentní bezdomovectví	19
3.1.3 Potencionální bezdomovectví	19
4 ŽIVOT ČLOVĚKA ZJEVNĚ BEZ PŘÍSTŘEŠÍ	20
4.1.1 Bydlení	20
4.1.2 Obživa	20
4.1.3 Vzhled	21
5 ROZDĚLENÍ LIDÍ BEZ PŘÍSTŘEŠÍ DLE STRATEGIÍ PŘEŽITÍ	22
5.1.1 Lidé bez přístřeší do 26 let	22
5.1.2 Lidé bez přístřeší v produktivním věku	23
5.1.3 Lidé bez přístřeší seniorského věku	23
6 POMOC LIDEM BEZ PŘÍSTŘEŠÍ	24
6.1 SOCIÁLNÍ PRÁCE.....	24
6.2 SOCIÁLNÍ SLUŽBY.....	24
6.2.1 Terénní služby	24
6.2.2 Nízkoprahové denní centra	25
6.2.3 Azylové domy	25
6.2.4 Noclehárny	25
II PRAKTICKÁ ČÁST	26
7 METODOLOGIE VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ	27
7.1 VÝZKUMNÝ PROBLÉM	27
7.2 DESIGN VÝZKUMU.....	27
7.3 VÝZKUMNÉ CÍLE	27
7.4 VÝZKUMNÉ OTÁZKY	28
7.5 POJETÍ VÝZKUMU	28
7.6 VÝZKUMNÝ NÁSTROJ	29

7.7	VÝZKUMNÝ SOUBOR	30
7.8	METODA ANALÝZY DAT	32
8	INTERPRETACE DAT A VYHODNOCENÍ VÝZKUMU	33
8.1	KATEGORIE „DŮVOD ZTRÁTY BYDLENÍ“	33
8.2	KATEGORIE „STRATEGIE PŘEŽITÍ“	35
8.3	KATEGORIE „PŘEKÁŽKY“	37
8.4	KATEGORIE „PODPORA“	38
8.5	KATEGORIE „ZAČLENĚNÍ DO SPOLEČNOSTÍ“	39
9	PARADIGMATICKÝ MODEL	42
10	ZÁVĚREČNÁ INTEGRACE DAT	44
11	SHRNUTÍ VÝSLEDKŮ A DISKUZE VÝZKUMNÝCH ŠETŘENÍ.....	45
	ZÁVĚR	48
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	50
	SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK.....	52
	SEZNAM OBRÁZKŮ	53
	SEZNAM TABULEK.....	54

ÚVOD

V životě každého člověka se může stát, že přijde o bydlení a ocitne se v nelehké životní situaci. Lidé, které tyto nepříjemnosti potkají, se vydávají na trnitou cestu plnou překážek a úskalí, které znesnadňují jejich snažení v návratu do většinové společnosti. Tato bakalářská práce se zabývá strategiemi přežití lidí bez přístřeší. Bezdomovectví je rozšířeným fenoménem objevujícím se po celém světě. Tento problém potkává lidi všech věkových kategorií. Není lehké takovou situaci zvládnout a v mnohých případech se jedná o běh na dlouhou trať. Příběhy lidí, kteří usilují o návrat do spořádaného života jsou velmi zajímavé. Ještě zajímavější jsou však přemýšlení a strategie, které ať už intuitivně, nebo cíleně k návratu do majoritní společnosti využívají.

V teoretické části této bakalářské práce se můžeme dozvědět důležité informace týkající se bezdomovectví. Dočteme se zde o důležitých základních oblastech, které jsou s bezdomovectvím spojeny. Jedná se o typologii a historii bezdomovectví. Pro úplné pochopení výsledků výzkumu je dobré seznámit se s tím, kdo jsou osoby bez přístřeší, jak vypadají, jak se chovají a jak na ulici v nepříznivých podmínkách obvykle přežívají. I tyto informace v teoretické části najdeme. Poslední důležitá část se zabývá pomocí, kterou člověk bez přístřeší může vyhledat a využít.

Teoretická část této bakalářské práce se zabývá empirickým výzkumem, který má kvalitativní charakter. Tento výzkum byl proveden s lidmi, kteří různými způsoby přišli o bydlení. Vzhledem k vybraným cílům této práce byl zvolen přístup zakotvené teorie a polostrukturovaného rozhovoru, jako metoda pro získání a vyhodnocení dat. Hlavním cílem praktické části je porozumění a odhalení strategií, které lidé bez přístřeší používají k přežití. Odpovědi na tuto otázku nám pomohou pochopit, jakým způsobem tito lidé naplňují své potřeby, kde přebývají a jak tráví svůj volný čas. Dozvíme se, jak náročné je žít život na ulici, kde lidé bez přístřeší shánějí finance a kolika nepříjemnostem musí tito lidé čelit. Nahlédneme do osobních příběhů jedinců, kteří mnohdy žili život v podmínkách, které by nikdo z nás nechtěl zažít. Dalším důležitým cílem praktické části je zjistit, jaké plány a taktiky tito lidé využívají k návratu do majoritní společnosti. Výsledky nám odhalí, jak těžký tento návrat může být a co vše je pro něj potřeba udělat. Dozvíme se také, jak se tito lidé chovají v krizových situacích a jakých služeb využívají na cestě k lepšímu životu.

Věřím, že po přečtení této práce čtenář pochopí základní problémy, kterými se lidé bez přístřeší zabývají. Zjistí, jaké strategie a jednání využívají k přežití a porozumí, jaké plány a taktiky k návratu do majoritní společnosti používají.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 VYMEZENÍ BEZDOMOVECTVÍ

Než se zaměříme na osoby bez přístřeší, je potřeba si vyjasnit, co je to bezdomovectví a jak tento jev se zmiňovanými jedinci souvisí.

Bezdomovectví patří k rozsáhlému celosvětovému sociálnímu problému. Jde o sociální vyloučení jedinců ze společnosti, projevem bezdomovectví je extrémní chudoba. Hlavním znakem je skutečnost ztráty domova. Po ztrátě domova z pravidla přichází fáze kumulace problémů. Člověk se ocitá v nepříznivé sociální situaci a je vyčleněn ze společnosti. Ve většině případů přichází o práci, což vede k ztrátě příjmů a zdravých životních návyků. Jedinec se dostává do nepříznivé finanční situace. Kvůli špatné kvalitě žití přicházejí zdravotní problémy, které snižují pravděpodobnost zvládnutí takto složitého životního období. Tito zasažení lidé přežívají na nárazovém příjmu potravy, které získávají žebráním, pomocí charitativních a sociálních služeb, drobnými krádežemi a prací bez oficiální smlouvy se zaměstnavatelem. Je také běžné, že se snaží své problémy zastínit konzumací alkoholu, různými omamnými látkami, gamblerstvím a dalšími způsoby, na kterých si často vybudují závislost. Osoby podléhající bezdomovectví jsou označovány za právě výše zmiňované osoby bez přístřeší. (Keller, 2013)

Člověkem bez přístřeší se může stát každý jedinec, bez rozdílu původu, vzdělání, postavení ve společnosti a rodinného zázemí. Je ovšem známo, že k bezdomovectví tíhnou zejména lidé dlouhodobě nezaměstnaní, členové etnických minorit, nebo lidé ze slabého sociálního prostředí. Procentuálně se mezi touto skupinou lidí více objevují muži, ohrožená je mládež a lidé středního a staršího věku. (Schwarcová, 2005)

Je otázkou, jakou cestu si lidé bez přístřeší zvolí. Podle Kellera mají dvě možnosti. První možnost je snaha o opuštění okrajové skupiny společnosti a o znovunalezení domova. Druhou možností je smíření se s životem na okraji společnosti, úpadek od snahy zvrátit nepříznivý osud a živoření v bídě a utrpení. (Keller, 2013)

1.1 Historie bezdomovectví

Problematika bezdomovectví je známa už od dávných dob. První zmínky o tomto sociálním problému můžeme nacházet již v biblickém příběhu Kaina, který zabil svého bratra a jako trest mu bylo vyloučení ze sociální skupiny a útěk před lidmi. V minulosti se tedy stala člověkem bez přístřeší osoba vyloučená ze společnosti. (Průdková, 2008)

Zajímavým strategickým tahem ve středověku byla snaha zajistit lidem ubytování, ze strany šlechty. Ta takto jednala z důvodu, že viděla spojitost mezi dobrým pracovním nasazením a kvalitním bydlením. Lidé, kterým se nedostávalo kvalitního bydlení, nepracovali efektivně a dřív nebo později pracovní snahu opustili úplně. Z tohoto zkoumání můžeme usuzovat, že mít domov je důležité pro odvádění dobré pracovní činnosti. (Tomeš, 2010)

Dnešní formu bezdomovectví, na kterou jsme zvyklí, můžeme v historickém kontextu vnímat při začátku průmyslové revoluce. Jedná se o přelom 19. až 20 století. Jelikož dochází k masivnímu rozvoji měst a infrastruktury, velké množství obyvatelů vesnic se s vidinou lepšího života přesouvalo do měst. Ve městech vnikaly chudinské a dělnické oblasti, zároveň se velkým množstvím zvyšoval počet lidí žijících na ulici bez přístřeší. Vznikaly křesťanské spolky, které pečovaly o tyto lidi, jejich práce byla zcela dobrovolná, bez finančních odměn, založena na motivaci církevního učení. (Keller, 2013)

Dalším významným, tentokrát pro lidi bez přístřeší negativně zbarveným obdobím, byl příchod totalitního režimu do Československa. Zde vedení státu zastávalo názor, že chudobu a bezdomovectví je třeba potlačit a ze života zcela vyloučit. Proto na popud těchto slov uzavřeli všechny charitativní organizace a sociální služby pro lidi bez přístřeší. Dále byla vyhlášena pracovní povinnost, kdo pracovat odmítal, tomu hrozilo odnětí svobody a označení za „příživníka“ státu. Kvůli těmto skutečnostem se začala objevovat tak zvaná umělá zaměstnanost. Problém bezdomovectví a chudoby, která je s tímto sociálním problémem spojená byl úspěšně tabuizován. (Keller, 2013)

S pádem komunistického režimu v roce 1989 se tabuizovaný problém bezdomovectví začal objevovat v každodenním životě lidí. Ukázalo se, že uměle vybudované zaměstnání pro lidi, kteří v minulém režimu získali touto cestou práci, již není potřeba udržovat, a proto tito lidé opět nebyli zaměstnáni. V důsledku propouštění často přišli i o střechu nad hlavou, neboť využívali firemních ubytoven. Proběhla také prezidentská amnestie, proto se v ulicích objevili i lidé propuštění z výkonu trestu. Lid se názorově rozdělil do dvou skupin. První zastávala názor, že bezdomovectví je negativním důsledkem kapitalismu, druhá skupina jej považovala za následek socialismu. (Marek, 2012)

I v dnešní době je bezdomovectví považováno za aktuální sociální problém, vyskytující se v celém světě. Podle dotazníkového průzkumu, který byl vytvořen v roce 2015 žije nyní na území České republiky přibližně 30 000 lidí bez přístřeší. Tyto čísla ovšem z největší

pravděpodobností neodpovídají realitě. Odhadovaný součet lidí bez přístřeší na našem území hovoří o zhruba 116 564 lidí, kteří nemají domov a řadí se do vyloučené sociální skupiny.

Pomocí pro tyto lidi mohou být neziskové organizace nabízející sociální služby, které odpovídají zákonu č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. (Hradecký, 2006)

1.2 Definice bezdomovectví

Bezdomovectví můžeme chápat různými způsoby. Proto není lehké najít jednotnou a jednoduchou definici, která by přesně a výstižně popisovala danou problematiku. Někteří autoři pro složitost tohoto fenoménu raději definici neuvádějí. Příkladem tohoto přístupu nám může být Hradecký, který definici nezmiňuje, ale konkrétně rozděluje bezdomovectví na tři typy, které by dle jeho slov nešlo v definici nezmínit. Tyto typy rozdělení bezdomovectví jsou zjevné, skryté a potenciální bezdomovectví.

Marek o bezdomovectví mluví takto: „*Problém etymologie pojmu bezdomovec tkví ve významu slova domov. Domov je pojem s mnohem větším významem, než má význam přístřeší – je spojován se sociálním zázemím, tedy s rodinou a místem, kam se lze vždy vrátit a uchýlit se tam. Souvisí s určitým stereotypem, jenž dodává člověku řád a bezpečí. Takový domov se skládá na jedné straně z určitého sociálního okolí, na straně druhé z fyzického soukromí. Obě tyto složky domova zpravidla bezdomovcům chybí*“ (Marek 2012, s. 12-13).

Baláš definuje bezdomovectví takto: „*Termínem bezdomovectví je tedy označen souhrn jednání a procesů, příčin a následků, které vedou ke ztrátě zázemí (domova), životních jistot, resp. ke společenskému vyloučení.*“ (Baláš a kol., 2010, s. 22 – 24).

1.3 Typologie bezdomovectví

Díky společné účasti odborníků z různých profesí, pohledů sociálních služeb a států, krajů a obcí mohly vzniknout různé typologie bezdomovectví. Tyto typologie třídí jevy, kterými se zabývají podle charakteristických znaků. Těchto typologií existuje velké množství. V naší práci se budeme zabývat typologií ETHOS.

1.3.1 Typologie ETHOS

Typologie ETHOS (European Typology of Homelessness and Housing Exclusion), kterou vypracovala federace FEANTSA (Evropská federace národních sdružení pracujících

s bezdomovci), vznikla, aby pomohla ve sběru a vyhodnocování dat. Tato typologie je postavena na třech základních oblastech, jejichž absence vede k bezdomovectví. Tyto oblasti jsou: „*Mít domov může být chápáno jako: mít slušné obydlí (či prostor), způsobilé k naplňování potřeb dané osoby a její rodiny (fyzická doména); mít možnost uchovat si soukromí a udržet společenské vztahy (sociální doména) a mít výlučné vlastnictví, jistotu užívání a právní nárok (právní doména)*“ (Hradecký 2007, s. 11).

V typologii ETHOS z těchto třech oblastí vyplývají čtyři kategorie, kterými jsou:

1. Bez střechy
2. Bez bytu
3. Nejisté bydlení
4. Nevyhovující bydlení

Můžeme vidět, že typologie ETHOS rozděluje osoby bez přístřeší podle dvou kritérií. Prvním je jejich životní situace, druhé kritérium je stav jejich bydlení. (Hradecký, 2007)

2 PŘÍČINY A PREVENCE BEZDOMOVECTVÍ

Příčin, díky kterým může jedinec přijít o domov je veliké množství. U každého člověka může jít o jinou spouštěcí příčinu, která jeho život dovede až do situace, která se nedá zvládnout. Kumulováním dalších nepříjemných problémů a nabalováním nezdolaných životních překážek se může jedinec dostat až na úplný okraj společnosti. Pokud chceme objevit u daného člověka příčinu, která jej dostala do nepříjemné životní situace spojené s bezdomovectvím, musíme bádát individuálně. Tyto příčiny můžeme nalézt v rozhodnutích a životních příbězích jednotlivců. (Lužný, 2013)

Příčiny neboli faktory, které vyvolávají bezdomovectví mnoho autorů dělí na subjektivní a objektivní. Objektivní faktory jsou často ovlivněny politikou a sociálním zákonodárstvím. Nejčastěji do této kategorie řadíme nezaměstnanost, nedostatek vzdělání, propuštění z vězení, dětského domova, léčebny, anebo vyloučením z trhu práce (Fisher, 2009) Mezi subjektivní faktory bychom zařadili zadluženost, ztrátu živitele či majetku. Dle Pavelkové jsou ovlivněny samotnými jedinci a jejich rodinami. Dále také jejich sociálními skupinami, komunitami, jejich dispozicemi a schopnostmi. (Pavelková, 2007)

Příčiny bezdomovectví lze také rozdělit na čtyři kategorie – materiální, vztahové, osobní a institucionální. Do materiálních řadíme dlouhodobou nezaměstnanost, zadlužení, ztrátu bydlení, nejisté bydlení a ztrátu zaměstnání. Řadíme zde i živelné katastrofy a neočekávané společenské události. Vztahové příčiny obsahují vztahové, rodinné, či manželské problémy a násilné chování v rodině. Osobní obsahují dušení a tělesné choroby, mentální retardaci a další zdravotní komplikace. Institucionální se týkají jedinců opouštějících nápravná zařízení, ústavy a vězení. (Pavelková, 2007)

Dle Pavelkové jsou druhy příčin často vázány na pohlaví jedince. U mužů převažuje materiální příčina. U žen převládá příčina vztahová. (Pavelková, 2007)

U každého patologického jevu je důležitá prevence. Dle Vrtiškové můžeme prevenci bezdomovectví rozdělit do tří skupin:

- primární působení proti vzniku negativních jevů
- sekundární působení proti šíření negativních jevů
- terciální působení proti recidivě (Vrtišková, 2009)

Prevence bezdomovectví přispívá k zachování lidské důstojnosti a podporuje integraci jedinců ve společnosti. Socializaci můžeme vnímat jako celoživotní proces, při kterém

osvojujeme formy jednání, chování, hodnoty a kultury společnosti. Díky tomu se jedinec neustále začleňuje do společnosti. Sociální integrace má pro nás představovat překonání těžké životní situace a následné začlenění do společnosti. (Vrtišková, 2009)

3 FORMY BEZDOMOVECTVÍ

Člověka bez přístřeší si umí každý z nás velmi dobře představit. Většinou poznáme takového člověka na první pohled. Nebo si to alespoň můžeme myslet. Existuje ovšem více forem bezdomovectví, o kterých bychom měli mít ponětí. Přece jenom ne každý člověk bez přístřeší se nachází ve stejné situaci, a ne každý takový jedinec přistupuje k životu stejně.

Bezdomovectví rozdělujeme do tří základních forem. Patří zde forma zjevná, latentní a potencionální. (Baláš, 2010)

3.1.1 Zjevné bezdomovectví

Formu zjevnou můžeme také nazvat formou viditelnou. Zde se jedná o člověka, který už od prvního pohledu nezapadá do standardů člověka začleněného do společnosti. Tito lidé svým životním stylem, zjevem a vystupováním poukazují na život bez domova. Často využívají sociálních služeb pro lidi bez přístřeší. Nocují na ulici, v noclehárnách či ve squatech. Jejich vzhled je často neupravený, oblečení není čisté. Často mohou zapáchat, neboť nežijí v dobrých hygienických podmínkách. (Baláš, 2010)

3.1.2 Latentní bezdomovectví

Formu latentní můžeme definovat jako bezdomovectví skryté. Zde řadíme osoby, které stále mají dostatek příjmu financí. Často přebývají na různých ubytovnách, ale trvalé bydlení je pro ně nedosažitelným cílem. (Baláš, 2010)

Tito lidé nedávají najevo svou těžkou životní situaci. Ve většině případů je nerozeznáme od většinové společnosti. Pečují o svůj zevnějšek a nevyhledávají sociální skupiny zjevných lidí bez přístřeší. Své potíže se snaží před lidmi skrývat. (Průdková, Novotný, 2008)

3.1.3 Potencionální bezdomovectví

Do této skupiny bychom zařadili jedince ohrožené problémem bezdomovectví. Většinou se jedná o lidi, kteří nemají stabilní plat ani práci. Jejich situace je tak vážná, že se mohou stát člověkem bez přístřeší ze dne na den. Jde o jedince nacházející se v nelegálním podnájmu, nebo osoby propuštěné z ústavních zařízení či vězení. Také zde řadíme jedince, kteří propadli závislostem. (Průdková, Novotný, 2008)

Do této skupiny také můžeme zařadit osoby, které žijí na hranici životního minima. (Baláš, 2010)

4 ŽIVOT ČLOVĚKA ZJEVNĚ BEZ PŘÍSTŘEŠÍ

4.1.1 Bydlení

Bydlení lidí bez přístřeší je různorodé. Rozhodně se ale nedá ve většině případů hovořit o domově. Základním požadavkem na přebývání je pocit bezpečí a soukromí. Tyto dvě potřeby ovšem není možné skloubit. Lidé bez přístřeší často své úkryty hledají na nádražích, v nákupních centrech, letištních halách a dalších budovách s nepřetržitým provozem. Na těchto místech se často zdržují další lidé, proto můžou mít lidé bez přístřeší pocit bezpečí. Také jsou často k dispozici veřejné toalety. Dalším pozitivním faktorem těchto hojně navštěvovaných míst je možnost žebrání. V teplých dnech tyto jedinci využívají laviček v parku, spí pod mostem, nebo v různých starých budovách. Uzavřenější typy lidí bez přístřeší raději volí pobyt v přírodě za městem, pobývají ve stanu v lesích, nebo vyhledávají přírodní úkryty z keřů a nižších porostů. (Marek, 2012)

Dalším místem jsou takzvané squaty. Jde o skupiny lidí bez přístřeší, kteří obývají staré, opuštěné, neobydlené budovy, často v katastrofálním stavu. Mnoho těchto lidí nemá možnost tekoucí vody, proto využívají prameny řek, jídlo si ohřívají na ohni či starých kamnech a své příbytky si vylepšují nalezeným nábytkem, kterého se lidé zbavují.

4.1.2 Obživa

Je jasné, že jídlo nám poskytuje energii, díky které můžeme žít. Proto je shánění obživy častým bodem v harmonogramu lidí bez přístřeší. Využívaných způsobů, jak získat potravu je několik.

Velice častým způsobem je prohledávání popelnic. Jedinec v nouzi může ocenit věci, které lidé považují za bezcenné, a proto můžeme být často svědky osob, které prohledávají popelnice v celém sídlišti. Často se v odpadu může objevit jídlo, které ještě poslouží lidem bez přístřeší jako nárazová potrava. Nejvíce jídla se nachází v kontejnerech za supermarkety. I ty lidé bez přístřeší hojně využívají. Mnohem častěji ale tyto lidé vybírající popelnice a prodávají jejich obsah. Nejčastěji hledají železo, papír, nebo další prodejné předměty. Za vydělané peníze si poté mohou zakoupit potravu, často si ovšem dopřejí i alkohol a cigarety. (Marek, 2012)

Dalším způsobem, jak získat peníze potřebné ke koupi potravy, je takzvané somrování. Somrování se vyplácí na místech s velkou koncentrací lidí. Tyto osoby často lživě líčí příběhy, kterými se snaží vzbudit v ostatních lidech pocit soucitu. Tito lidé se nejvíce

vyskytují tam, kde jejich smyšlené příběhy fungují a přináší jim tak obnos peněz. (Marek, 2012)

Krádež je dalším efektivním prostředkem, jak získávat potravu. Lidé bez přístřeší neokrádají jen kolemjdoucí, nekradou jen v obchodech, ale často můžeme pozorovat krádeže přímo ve skupině lidí se stejným sociálním problémem bezdomovectví. (Vágnerová, 2013)

Asi nejrychlejším způsobem obstarání peněz je prostituce. Tu z valné většiny vykonávají spíše ženy. Najde se ovšem i několik zejména mladších mužů, kteří si tímto způsobem také přivydělávají. U mužského pohlaví se jedná většinou o prostituci homosexuální. Tato metoda je velice riskantní a dochází u ní k přenášení pohlavních chorob. (Vágnerová, 2013)

4.1.3 Vzhled

Vzhled je prvním rozlišovacím znakem mezi řádně začleněným občanem a člověkem zjevně bez přístřeší. Pro lidi žijící na ulici je velice obtížné dodržování zdravých hygienických návyků. Proto hygiena a vzhled rozdělují ty osoby, které se svou tíživou situací snaží před světem skrývat, a ty, co již nic netají. (Marek, 2012)

Mladí lidé bez přístřeší často touží po značkovém oblečení, které si nemohou dovolit. Proto se někteří uchylují ke krádežím, nebo toto oblečení kupují za zlomek ceny na tržnicích. Starší osoby bez přístřeší ve většině případů nosí oblečení nalezené z kontejnerů, nebo charitativní pomoci. Jejich oblečení je často špinavé a nemají možnost jej vyprat. Proto často oblečení střídají. Zajímavým prvkem lidí bez přístřeší jsou zavazadla. Ty jsou často tvořena formou igelitových tašek, batohů a starých kufrů, ve kterých tito jedinci nosí všechnen svůj majetek. (Marek, 2012)

5 ROZDĚLENÍ LIDÍ BEZ PŘÍSTŘEŠÍ DLE STRATEGIÍ PŘEŽITÍ

Lidé bez přístřeší se objevují na ulici v celé věkové škále. Proto se můžeme setkávat s generačními propastmi i v této sociální skupině osob. K selhání v podobě bezdomovectví může docházet v jakémkoliv věku. Každá generace poté disponuje jiným stylem, jak se s daným pádem vypořádat. (Vágnerová, 2012)

5.1.1 Lidé bez přístřeší do 26 let

Tito lidé patří do nemladší kategorie osob bez přístřeší. Jedná se z pravidla o mladé jedince, kteří ve většině případů pocházejí z nevhodného rodinného prostředí. Podle Marka, je právě rodinné zázemí nejčastějším důsledkem jejich tíživé životní situace. (Marek, 2012)

Tyto osoby často nemají dostatečnou chuť a vůli řešit svoji budoucnost. Pobyt na ulici jim dává jistý pocit svobody a poskytuje jim přísun k návykovým látkám, které jim přinášejí útěk od těžké reality každodenního života. Tento riskantní způsob žití je často dovede až k těžkým závislostem v mladém věku. Zajímavé je, že mezi touto skupinou lidí nevidáme velké množství alkoholově závislých. Tyto osoby tíhnou spíše k užívání drog. Mladí lidé často označují svou tíživou situaci jako výhru nad rodiči a zakládají si na jejich dobrovolném rozhodnutí, žít život na ulici. Důvodem pobytu na ulici může být útěk z domácího prostředí, který způsobuje takzvaný řetězec sociálního rozpadu. (Marek, 2012)

Dle výzkumu prováděného v roce 2021, který zkoumal pomocí průřezové studie užívání návykových látek u mladých lidí bez domova, bylo pod vlivem drog mnohem větší množství hospitalizovaných lidí bez přístřeší, než hospitalizovaných lidí začleněných do společnosti. Např. při zkoumání kokainu bylo zaznamenáno pod vlivem kokainu 12,54% hospitalizovaných lidí bez přístřeší a jen 0,98% lidí začleněných do společnosti. U opiátů byla naměřena hodnota 6,39% lidí bez přístřeší a jen 1,57% lidí začleněných do společnosti. Tento výzkum z Floridy nám ukazuje, že návykové látky jsou s mladými lidmi žijícími bez přístřeší hojně vázány. (Sung-young, medicine, 2022)

Drogy také často mohou být přímou příčinou vzniku bezdomovectví. Užívání návykových látek přináší negativní účinky, jako ztrátu zaměstnání, špatný zdravotní stav, či rozpad rodiny. (Fischer, Škoda, 2014)

5.1.2 Lidé bez přístřeší v produktivním věku

Lidé v produktivním věku se na ulici dostávají nejčastěji rozpadem vztahu se svým partnerem. Další častou příčinou je problém s alkoholem, nebo jinou závislostí. Pro osoby ve věku 26 až 60 let je tato zkušenost velice traumatizující. Bojují s myšlenkami vlastního selhání a neschopností postavit se zpět na nohy. Bolestivá je i ztráta fyzického zázemí a postavení ve společnosti, která nijak tíživou situaci nezlehčuje. Z těchto důvodů není adaptace na život bez přístřeší pro tyto jedince vůbec jednoduchá. (Průdková, 2008. Matoušek, 2010)

5.1.3 Lidé bez přístřeší seniorského věku

Jelikož se častěji setkáváme s rozpadem rodin, není neobvyklé, že mezi lidmi bez přístřeší patří i lidé seniorského věku. Jejich rodina se o ně z určitých důvodů nepostará, nebo žádnou rodinu nemají. U těchto osob je situace velmi složitá jak pro ně samotné, tak pro organizace nabízející sociální služby. Tito lidé se na ulici dostávají většinou z důvodů nemoci a špatného psychického stavu. Často také nevystačí s penězi. Ve zdravotnických zařízeních jsou tyto osoby odmítány z důvodu spíše sociálního než zdravotního problému. V sociálních službách často přijati jsou, ale jen na dobu určitou. Proto je ideální umístění těchto osob problémovou záležitostí. Je všem jasné, že dlouhodobý pobyt na ulici nemohou dobře zvládnout. Jejich mobilita i přemýšlení je značně zhoršené, proto mohou být častým terčem útoků. (Marek, 2012)

6 POMOC LIDEM BEZ PŘÍSTŘEŠÍ

Již mnoho let mají lidé bez přístřeší různé možnosti, které mohou využít v řešení svých problémů. Existuje relativně velké množství služeb, které jsou jim nabízeny. Tato zařízení dělíme na terénní, ambulantní a pobytová. Jejich činnost definuje a upravuje zákon 108/2006 Sb., o sociálních službách. Tento zákon zároveň ukládá povinnost dodržování standardů kvality služeb, kritériích pro dodržování důstojných lidských podmínek a výchovnou a preventivní funkci služby.

6.1 Sociální práce

Osoby, které se dostanou do nepříznivé životní situace mohou využívat sociální služby, které jim mají pomoci v návratu do běžného života. Tyto služby fungují ve třech formách. Prvním druhem, kterým se budeme zabývat je terénní práce. Ta je lidem bez přístřeší poskytnuta v jejich přirozeném prostředí. Může se jednat o místa, kde se tito lidé nacházejí. Jde o squaty, přírodu, ulici či různé úkryty ve stanech a přístřešcích. Další formou pomoci jsou ambulantní služby. Jedná se o různá střediska, do kterých jedinec dochází. Tyto zařízení jsou nízkoprahová a neobsahují ubytování. Pobytové služby nabízejí ubytování v zařízení sociálních služeb. Zde mohou osoby bez přístřeší najít přechodné útočiště v těch nejhorších časech. (Králová, 2007)

Tou nejzákladnější službou, kterou sociální služby lidem bez přístřeší nabízí je sociální poradenství. Poskytovatelé sociálních služeb nabízejí základní sociální poradenství. Každý jedinec v nouzi má právo tohoto poradenství bezplatně využít a pracovat tak s odborníkem na zlepšení své životní situace. Poradenství specializované se věnuje zejména určitým sociálním skupinám. Toto poradenství mířené přímo na lidi bez přístřeší mohou osoby v nouzi také využít. (Barták, 2004)

6.2 Sociální služby

V této kapitole se zaměříme na sociální služby, které využívají lidé bez přístřeší.

6.2.1 Terénní služby

Náplní terénní práce s lidmi bez přístřeší je vyhledávání a kontaktování těchto osob, žijících v nedůstojných a nebezpečných podmínkách. Jde o lidi žijící bez domova, nevyužívající pobytové sociální služby a osoby ohrožené ztrátou bydlení v důsledku rizikového chování.

Prostřednictvím této terénní kontaktní práce je důležité osobám v nouzi nabídnout pomoc a podporu při řešení jejich nepříznivé situace. Dalším důležitým cílem terénní služby je minimalizovat rizika spojená s tímto způsobem života. (Zákon č. 108/2006 Sb., § 69)

6.2.2 Nízkoprahová denní centra

Nízkoprahová denní centra pro lidi bez přístřeší řadíme do ambulantních sociálních služeb. Často jsou spojovány s terénní prací a služby na sebe navazují. Cílem této služby je poskytnutí prostoru pro osobní hygienu a pomoc s osobní hygienou, poskytnutí prostředí pro přípravu jídla či poskytnutí jídla a využití sociálního poradenství a řešení nepříznivé životní situace. (Zákon č. 108/2006 Sb., § 61)

6.2.3 Azylové domy

Azylové domy řadíme do pobytových sociálních služeb. Tyto domy mají sloužit lidem bez přístřeší jako přechodné útočiště při řešení nepříznivé sociální situace spojené se ztrátou bydlení. (Zákon č. 108/2006 Sb., § 57)

6.2.4 Noclehárny

Noclehárny řadíme mezi ambulantní sociální služby. Tyto zařízení mají člověku bez přístřeší poskytnout prostor pro vykonání základní hygienické potřeby a přenocování. (Zákon č. 108/2006 Sb., § 63)

II. PRAKTICKÁ ČÁST

7 METODOLOGIE VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

Již čtvrtým rokem pracuji v azylovém domě a noclehárně pro lidi, kteří různými způsoby přišli o střechu nad hlavou. Témata spojená s lidmi bez přístřeší jsou pro mě velmi zajímavá, i když je podstata problému často těžce rozklíčovatelná. Velice mě zaujaly způsoby, které využívají tito lidé pro přežití a začlenění se zpět do společnosti. Proto se chci v mé praktické části bakalářské práce zabývat strategií přežití lidí bez přístřeší.

7.1 Výzkumný problém

Jako výzkumný problém je zvolena **strategie přežití lidí bez přístřeší**. Tento výzkumný problém je aktuální jak na našem území, tak v zemích jiných států.

7.2 Design výzkumu

Na území naší republiky se podle výzkumu Ministerstva práce a sociálních věcí z roku 2016 nachází zhruba 68 500 lidí bez přístřeší. Mnoho z nich se už nikdy nedostane zpět do života v přijatelných podmínkách. Existují ale i lidé, kteří se snaží o návrat mezi pracující občany, touží po udobření se s rodinnou a vyhlízejí lepší zítřky. Osobně znám několik lidí, kteří si touto nelehkou situací prošli a dokázali se i přes všechny překážky vrátit k běžnému majoritnímu životu. Někteří z nich založili rodinu a žijí šťastný život. Těchto úspěšných případů je ovšem minimum.

Tohle téma jsem si vybral, protože věřím, že po rozklíčování různých úspěšných i neúspěšných strategií, budu lépe chápat přístupy lidí bez přístřeší k řešení tohoto velkého sociálního problému. Doufám, že poté budu moct jako sociální pracovník lépe pomáhat lidem k návratu do většinové společnosti. Myslím si, že výsledky budou zajímavým materiálem do mé praxe při práci s lidmi bez přístřeší.

Pro účely mého šetření jsem zvolil design zakotvené teorie. V rámci této teorie se pokusím teorii vytvořit, bude však zakotvena v datech získaných během výzkumu. (Hendl, 2012)

7.3 Výzkumné cíle

Hlavním výzkumným cílem je **identifikovat strategie, pomocí kterých lidé bez přístřeší přežívají**. Tento cíl nám pomůže pochopit přístupy a taktiky, které účastníci výzkumu využívají k zajištění základních životních potřeb. Dalším důležitým cílem je **porozumět plánům a taktikám k návratu do majoritní společnosti a řešení bezdomovectví**

z pohledu člověka bez přístřeší. Budu se zabývat sociálním vyloučením ve spojitosti s absencí bydlení a chováním lidí bez přístřeší v krizových situacích.

7.4 Výzkumné otázky

Základním jádrem každého kvalitativního výzkumu jsou výzkumné otázky. Ty plní dvě důležité funkce. Zaměřují se na výsledky v souladu se stanovenými cíli a odhalují cestu, jak daný výzkum vést. (Hendl, 2012)

Je velice důležité otázky pokládat jasně, abychom na konci výzkumu mohli určit, zda jsme na otázku odpověděli, či nikoliv. Samotné otázky tvoříme v podobě tázacích vět. Málokdy si vystačíme s pouhou jednou výzkumnou otázkou. Proto se ve většině případů používá jedna hlavní výzkumná otázka a několik dalších dílčích výzkumných otázek, které hlavní výzkumnou otázku rozvádějí. Své výzkumné otázky prověřujeme po celou dobu výzkumu, vracíme se k nim a kontrolujeme, zda se výzkum ubírá správným směrem. (Švaříček, Šedřová, 2014)

Hlavní výzkumná otázka zní:

Jaké strategie využívají lidé bez přístřeší pro přežití a řešení bezdomovectví?

Hlavní výzkumnou otázku jsme rozvinuli do tří dílčích výzkumných otázek.

DVO1: Jakým způsobem lidé bez přístřeší zajišťují naplnění základních lidských potřeb?

DVO2: Jakou strategií se lidé bez přístřeší snaží vrátit do majoritní společnosti?

DVO3: Jaké způsoby podpory lidí bez přístřeší využívají?

7.5 Pojetí výzkumu

Jelikož bych rád dané téma zkoumal více podrobně, dostal se pod mělkou vrstvu odpovědí až k hlubokým odpovědím, které jsou pro mé bakalářské téma důležité, rozhodl jsem se zvolit výzkum kvalitativní. Kvalitativní výzkum je dle Dismana o porozumění lidem v sociálních situacích. (Disman 2008)

Velkou výhodou kvalitativního výzkumu je hloubkový sběr dat bez stanovených základních proměnných. Jde o přinesení maximálního množství informací, týkajících se zkoumaného jevu. Zároveň zkoumáme široce a do hloubky. Teprve po dostatečném sběru dat začínáme hledat spojitosti, které spolu souvisí. Výstupem je formulování nové hypotézy či teorie. Tyto hypotézy a teorie není možné zobecnit, jedná se o výstup vázaný pouze na výzkumný vzorek daného výzkumu. (Švaříček, Šed'ová, 2014)

Proto se tento druh výzkumu náramně hodí pro mou práci. Myslím si, že kvantitativní výzkum by nedokázal odhalit důležité věci, které se skrývají pod povrchem zkoumané problematiky.

7.6 Výzkumný nástroj

Výzkumný nástroj, který jsem zvolil, bude hloubkový polostrukturovaný rozhovor. Jak jsem již zmiňoval, pracuji v azylovém domě a noclehárně pro lidi bez přístřeší. Proto budu kvalitativní rozhovory uskutečňovat s participanty, kteří se stále potýkají s problémem bezdomovectví. Tento polostrukturovaný rozhovor bude obsahovat předem dané otázky. Výhodou polostrukturovaného rozhovoru je možnost doptávání se improvizovaně na otázky, které doplní potřebné informace. Rozhovory budou probíhat v pokojích participantů v azylovém domě. Participanti zůstanou pro ochranu jejich soukromí anonymní. Bude respektována různorodost a otázky budou položeny tak, aby nenabádali k jednoslovné odpovědi. Budu se držet postupu podle Švaříčka s Šed'ové, který začíná otázkami, které prolomí ledy a navodí dobrou atmosféru. Po uvolnění účastníka výzkumu přejdu na hlavní otázky, které budou nejdůležitější složkou rozhovoru. Na konec využiji otázek ukončovacích. (Švaříček, Šed'ová, 2014)

V polostrukturovaném rozhovoru jsem použil následující otázky:

1. Jak se dnes máte?
2. Jak se tady cítíte, jste připraven?
3. Co se ve vašem životě přihodilo, že jste se ocitl bez domova? (na ulici)
4. Jak jste reagoval na skutečnost, že jste ocitl na ulici?
5. Jak vypadal váš běžný den na ulici?

6. Co je podle vás nejdůležitější pro přežití na ulici?
7. S jakými situacemi jste se musel na ulici vypořádat?
8. Jaká úskalí jste řešil?
9. Jmenujte konkrétní situaci. Jak jste ji řešil?
10. Jak jste si zabezpečoval své běžné životní potřeby? (jídlo, hygiena, spánek, wc)
 - a. Jakým způsobem jste sháněl finance?
 - b. Jakým způsobem jste trávil volný čas?
 - c. Jakým způsobem jste prováděl osobní hygienu?
 - d. Kde jste přespával?
 - e. Jak jste řešil svůj zdravotní stav?
11. Kdo vám v té době byl na blízku?
12. Co vám pomohlo k tomu, že jste přežil na ulici?
13. Kdo vám pomohl k tomu, že jste přežil na ulici?
14. Co se stalo ve vašem životě, že jste se chtěl dostat z ulice pryč? Že jste chtěl svou situaci řešit?
15. Co jste dělal pro to, abyste se dostal pryč ze života na ulici?
16. Co právě děláte pro váš návrat do běžného života?
17. Co jste využil, abyste se dostal pryč z ulice?
18. Jaké kroky jste udělal pro to, abyste se dostal ze své (tíživé) situace?
19. Jak vypadá váš život v současnosti?
20. Na koho se můžete v současné době obrátit, aby vám pomohl?
21. Jak byste chtěl, aby vypadal váš život za rok?

7.7 Výzkumný soubor

Výzkumný soubor se bude skládat ze čtyř participantů. Tito lidé byli předem vybráni záměrným výběrem. Participanty jsem vybíral já a sociální pracovnice z azylového domu. Jedná se o čtyři muže. Důležitým kritériem byla zkušenost mužů s životem na ulici. Všichni účastníci výzkumu žili na ulici déle než půl roku, zažili přespávání venku, ve squatu i

v různých sociálních službách. Tři muži jsou momentálně ubytovaní v azylovém domě, zbylý participant navštěvuje noclehárnu. Účastníci výzkumu souhlasí s provedením rozhovoru za účelem vytvoření bakalářské práce. Tyto osoby vnímám jako ideální adepty pro tento výzkum.

Participantů zůstanou v anonymitě, proto budu používat k jejich identifikaci označení P1, P2, P3 a P4.

Participant výzkumu (**P1**) je muž, kterému je momentálně 54 let. O bydlení přišel již před mnoha lety. Hlavní roli při jeho ztrátě bydlení hrál alkohol. Chvilí před úplným pobytem na ulici přebýval na chatě jeho známého. Poté ale musel i toto stavení opustit. P1 již několik let přebývá střídavě venku a v sociálních službách. Často přespával nelegálně na zimním stadionu. Momentálně využívá službu noclehárny.

Participant výzkumu (**P2**) je muž, kterému je 57 let. Na ulici se dostal po návratu z výkonu trestu. Po propuštění z vazby se participant styděl vrátit domů, proto s kamarádem, kterého také propustili, zůstali na ulici. Na ulici zažíval svobodu a pobyt zde si užíval. Celé dny s kamarádem popíjeli víno a vychutnávali si každý den. Po nějaké době se ovšem participant dostal zpět do vězení, kde prožil deset let. Dle slov informanta ve vězení zakrňel, neměl dostatek pohybu a po návratu na svobodu zjistil, že již nedokáže na ulici bez asistence žít. Proto se rozhodl využít sociálních služeb, nyní přebývá v azylovém domě.

Participant výzkumu (**P3**) je muž, kterému je 36 let. Na ulici se dostal kvůli alkoholu, rodina jej vydělila. O práci přišel kvůli alkoholu. V nejhorších chvílích jeho života dokázal vypít až 4,5 litrů vína denně. Pobytu venku byly prokládány pobyty v protialkoholických léčebnách, na ulici přežíval ve skupině lidí s podobnými problémy. Sám participant uvádí, že přežil díky protialkoholní léčebně, do které se dostal kvůli častým epileptickým záchvatům. Poté se rozhodl omezit pití a využil služeb azylového domu, ve kterém momentálně přebývá.

Posledním participantem výzkumu (**P4**) je muž, kterému je 65 let. O bydlení přišel kvůli rozpadu jeho manželství. Ze začátku mohl navštěvovat děti a provádět osobní hygienu v domě jeho bývalé manželky. Postupně ale i o tuto příležitost přišel a zůstal živořit na ulici. Participant žil samotářský život mimo společnost. Tento muž uvádí, že do azylového domu, ve kterém přebývá, se dostal náhodou. Oslovila ho paní, která jej potkala na ulici. Jednalo se o sociální pracovníci, která mu pomohla dostat se z ulice do azylového domu. Snem participanta je postavit se na vlastní nohy. Na tomto snu momentálně pracuje.

7.8 Metoda analýzy dat

Při sběru dat v kvalitativním výzkumu se setkáváme s velkým množstvím nestrukturovaného materiálu ve formě textu. Naším cílem není pouhé upozornění na zajímavé části rozhovoru, nýbrž podrobení systematické analýze a interpretaci. (Švaříček, Šedřová, 2014)

Kvalitativní výzkum se pokusím použít k tomu, abych porozuměl strategiím přežití lidí bez přístřeší a jejich plánům k navrácení se do společnosti. Využiji doslovné autentické transkripce, ve které lépe vynikne sociální prostředí participantů. V zakotvené teorii se pracuje nejdříve s takzvaným otevřeným kódováním. Při tomto druhu rozdělování získaných informací rozdělujeme rozhovor do základních kategorií. Poté se pomocí kódování axiálního vytvářejí vazby mezi kategoriemi a subkategoriemi. Důležitým prvkem je vytvoření paradigmatického modelu, který znázorňuje vzniklé vazby mezi kategoriemi. Poslední fází je selektivní kódování, které určuje hlavní kategorii nadřazenou kategoriím ostatním.

8 INTERPRETACE DAT A VYHODNOCENÍ VÝZKUMU

Tato kapitola je zaměřena na odhalení výsledků tohoto kvalitativního výzkumu. Sesbíraná data vyplynula z rozhovorů s účastníky. Tyto rozhovory byly důkladně rozebrány za pomoci kódování. V interpretaci dat se vyskytnou doslovné výroky účastníků, včetně hovorových výrazů za účelem zachování autentičnosti rozhovorů, dále kategorie, které byly vytvořeny na základě použitých kódů. Cílem mého výzkumu je odpovědět na výzkumné cíle a otázky.

Díky metodě kódování, která byla ve výzkumu použita, vyplynulo z výzkumu pět kategorií.

Tyto kategorie jsou:

- Důvod ztráty bydlení
- Strategie přežití
- Překážky
- Podpora
- Začlenění do společnosti

V následujících subkapitolách detailněji rozebereme tyto kategorie a zaměříme se na důležité výroky účastníků.

8.1 Kategorie „Důvod ztráty bydlení“

Kategorie s názvem důvod ztráty bydlení se zaměřuje na úplný začátek problému bezdomovectví. Pomáhá nám dostat se do kontextu, proto je v tomto výzkumu důležitá. Lidé bez přístřeší se mohou na ulici ocitnout z mnoha různých důvodů.

Kategorie	Kódy
Důvod ztráty bydlení	Závislost
	Alkohol
	Odnětí svobody
	Nesmíření se smrtí blízké osoby
	Vydědění
	Neshoda v manželství

Tabulka 1: Kódy kategorie „Důvod ztráty bydlení“ (Vlastní výzkum, 2022)

Důvody, kvůli kterým se participanti ocitli na ulici se neshodovali. Tyto příběhy jsou velice zajímavé. Nejčastěji jde o boj se závislostí, nebo nelegální činnost, která tyto lidi dostala do tíživé situace.

První kód je právě již zmiňovaná závislost. Ta se většinou pojí s alkoholismem, nebo drogami. **P1** má právě se závislostí na alkoholu bohaté zkušenosti: „*No přišel jsem o bydlení, bylo to více méně vůči alkoholu. Moc jsem pil, tak jsem se ocitl na ulici. Jako ze začátku jsem si to hlídal, ale pak jsem pil trochu víc. Nějak jsem to potom neuhlídal a začal pít hodně a spadl jsem do toho. Už to pak nešlo, nepít.*“ Také **P3** má s nadměrnou konzumací alkoholu zkušenosti. Zde ovšem jeho závislosti předcházela smrt matky, se kterou se snažil vypořádat právě útekem pomocí alkoholu: „*No mamka umřela a já začal pít. Moc jsem to nezvládal. A jak jsem pil, tak jsem kvůli tomu i přišel o práci, a tak mě vyhodili z domu.*“ **P3** uvádí, že byl svou rodinou kvůli jeho chování vyděděn, a proto se nemohl nikdy vrátit domů.

Ne vždy je závislost důvodem ztráty bydlení. V případě **P2** šlo o pobyt ve věznici. Po navrácení na svobodu se domů vrátit nechtěl. **P2** popisuje svůj důvod ztráty bydlení takto: „*No tak to bylo, že jsem se dostal do kriminálu, do basy tehdy, a to bylo napoprvé a styděl jsem se domů jak mě pustili. Tak jsem raději ještě s kámošem z basy zůstal venku.*“

Příběh **P4** je také rozdílný. Na otázku, jakým způsobem se ocitl na ulici odpověděl: „*Tak neshoda v manželství.*“ Také dodává: „*Prostě odešel jsem ze spořádaného života a zůstal jsem venku. Já jsem mohl jít třeba k matce, ale já jsem se styděl.*“

8.2 Kategorie „Strategie přežití“

Tato kategorie se zaměřuje na strategie, kterých lidé na ulici využívají pro jejich přežití. Život bez domova je mnohonásobně složitější než život v majoritní společnosti. Lidé žijící na ulici musí využívat různých taktik, které jim pomáhají přežít.

Kategorie	Kódy
Strategie přežití	Pasivita
	Útěk od problémů
	Zabezpečení potřeb
	Bod zvratu
	Aktivní přístup
	Práce
	Návyky

Tabulka 2: Kódy kategorie „Strategie přežití“ (Vlastní výzkum, 2022)

Související kódy odhalují, jaké strategie lidé na ulici využívají k přežití. Celkově bych tyto strategie rozdělil na aktivní a pasivní. Pasivní strategie jsou postaveny na útěku od problémů. Praktický příklad pasivní strategie přežití můžeme pozorovat například u **P4**. Ten říká: *„To už jsem opravdu, dá se říct, jenom živořil a chlastal, abych oddálil ty problémy.“* Mezi další pasivní strategie můžeme řadit například odpověď **P1**: *„A to jsem nic neřešil, spíš se mi to nechtělo moc řešit. Čtyři měsíce jsem byl venku a jen se tak poflakoval a pil.“* Je zajímavým zjištěním, že tento útěk od problémů zažili na začátku života na ulici všichni participanti. Například **P2** říká: *„Ze začátku to byl bezstarostný život. To se mi líbilo, to mi bylo tak 30 let a bylo to super. Neřešili jsme problémy, spíš jsme se snažili na ně zapomenout, jako by nebyly. A to se nabalovalo, ale nám to bylo jedno.“* **P3** zase zkušenost s pasivní strategií přežití popisuje takto: *„Když jsem vstal, tak jsem šel na víno a potom, když už toho vína bylo až moc, já jsem pil až čtyři a půl litrů vína denně, tak jsem každý den teda šel se vyblít no. Já měl s tím pitím problém, ale pomáhalo mi to částečně.“*

Všichni participanti se ovšem dostali do bodu, kdy si uvědomili, že nejde dlouhodobě problém řešit útekem od zodpovědnosti. Toto uvědomění jsem označil kódem bod zvratu. **P3** říká: „*Já jsem dostal epileptický záchvat na úřadě, já jsem je měl často.*“ Po tomto záchvatu se participant dostal do léčebného zařízení a po propuštění přišel jeho bod zvratu. **P3** říká: „*Jsem si potom uvědomil, že to tak dál nemůžu přežít, že s tím musím přestat, něco udělat.*“

Můžeme sledovat, že po tomto důležitém zvratu v životech participantů začali využívat spíše aktivních strategií pro přežití. Například **P4** mluví o vytvoření návyků: „*On když člověk má ty návyky nějaké, tak to se dá ještě s tím něco dělat. Jakmile je člověk už starý, nebo nic celé dny nedělá, tak to už je ztracené úplně. No tak ty návyky jsou důležité, pracovat, chodit, hlavně to nevzdávat.*“ Na cestě z ulice poté těchto návyků využil. **P4** říká: „*Musel jsem udělat určité kroky, které jsem zvládl díky těm návykům, které jsem měl.*“ **P3** odpověděl na otázku co je nejdůležitější pro přežití na ulici takto: „*Honem si najít práci.*“ O práci se také zmiňuje většina účastníků výzkumu.

Zatím nezmiňným kódem je zabezpečení potřeb. Tato oblast hraje ve strategii přežití lidí bez přístřeší podstatnou roli. Bez zajištění životních potřeb není možné fungovat. Jídlo si většina participantů přes den hledá v kontejnerech, nebo vyptává od kolemjdoucích. **P2** uvedl: „*Ze začátku jsem odmítal jíst jídlo z popelnice, ale pak už mi to přišlo v pohodě, tak jsem třeba v kontejnerech hledal jídlo.*“ Osobní hygiena byla také tématem vyskytujícím se v rozhovorech s participanty. **P1** ohledně provádění hygieny říká: „*Tak jak bylo léto, tak jsem to nějak v potoce řešil, v zimě to moc nešlo, to jsem neřešil. Později přes zimu na denním centru*“ Ohledně naplnění potřeby spánku **P4** říká „*Spal jsem různě za městem v lese a v křoví, já jsem byl samotář, tak jsem se s těma partama dalších lidí nestýkal. Vždycky jsem zalezl někam, kde o mě nikdo nevěděl a tam přečkám do rána.*“ Ostatní participanti uvedli, že spávali spíše v centru města, v parku a podobně.

Zajímavým tématem byl i způsob získávání financí. **P2** tvrdí: „*Na ulici, jak jsem už říkal, nějakým tím vyptáváním, potom na faře, to ještě byla ta doba taková, že se od toho pana faráře nějaké penízky dostali, nebo i jídlo mi dával.*“ **P3** i **P4** zase využívali pravidelného příspěvku státní sociální podpory.

8.3 Kategorie „Překážky“

Tato kategorie odhaluje překážky, se kterými se musí lidé bez přístřeší vypořádávat. Těchto překážek se na cestě z ulice do spořádaného života vyskytuje velké množství a není jednoduché je překonat.

Kategorie	Kódy
Překážky	Zima
	Síla závislosti
	Samota
	Zdraví

Tabulka 3: Kódy kategorie „Překážky“ (Vlastní výzkum, 2022)

Všichni participanti mluvili o zimě jako o největší překážce při přežívání na ulici. Mráz, déšť, sníh a zima jsou podle nich to nejhorší, co může člověka bez přístřeší potkat. **P1** říká: *„Nejhorší je, když přijdou mrazy, to je ta noc nejhorší. Je období, kdy se to nějak dá, hlavně v létě je to pohoda, ale v zimě je to hrůza.“* Poté popisuje jeho boj se zimou: *„Třeba jednou jsem nečekal, že bude až taková zima a tak jsem neměl zrovna úplně teplé oblečení. Pršelo tu noc a mě zmokly všechny věci, už to nešlo dál vydržet. Vůbec jsem nemohl zaspat, tak jsem celou noc rychle chodil, abych se trochu zahřál. Moc to nepomohlo, ale díky tomu jsem nezmrzl úplně.“* **P2** řešil boj se zimou pobýváním u potrubí, ze kterého vycházel horký vzduch. Tuto strategii označil jako výborné řešení proti zimě.

P3 mluvil o boji se závislostí na alkoholu jako s jednou z velkých překážek. Říkal: *„To, jak jsem nemohl přestat pít, bylo hrozné. Mě bylo z toho pořád špatně, cítil jsem, že to pro mě není dobré, ale furt jsem pil. Brzdilo mě to ve věcech, které jsem měl dělat, abych se dostal pryč. Jako pryč z ulice.“*

Participanti také často zmiňovali samotu. Neměli namysli život bez lidí, často se objevovali ve skupině jim podobných osob. **P3** byl ve společnosti často. Zmiňuje například toto: *„Většinou jsem šel na víno a pil jsem s lidma, kteří tomu holdovali taky.“* Participanti ale mluví o vnitřní samotě, kterou intenzivně prožívali a prožívají často i teď. Jde o odloučení od rodiny, přátel a známých, kteří jim chyběli. **P4** říká: *„No, a ta samota, to bylo opravdu*

nejhorší.“ Na otázku, kdo byl participantům nablízku všichni odpověděli, že nikdo. Vše si museli, dle jejich slov vybojovat sami.

Posledním kódem vyskytující se v této kategorii je zdraví. **P1**, **P2** a **P3** neměli vážný zdravotní problém, všechny nemoci úspěšně přechodili, jak sami uvádějí. **P4** říká k řešení jeho zdravotního stavu toto: *„Potom se mi stal úraz a přestali mi fungovat nohy, a to už mě nikdo nevzal do práce“* Tento zmiňovaný úraz byl další překážkou v životě **P4**. Několik měsíců si nemohl kvůli špatné mobilitě po úrazu najít práci, navíc byl pro něj ztížený i dřív běžný pohyb po městě, ve kterém přebýval.

8.4 Kategorie „Podpora“

V této kategorii zjistíme kdo, nebo co bylo podporou pro participanty. Zajímalo mě, jestli při těchto lidech v nouzi stál nějaký přítel, či se mohou například spolehnout na sociální služby a další formy podpory. Jelikož všichni participanti sociálních služeb pro lidi bez přístřeší využívají, berou tuto možnost jako další krok k lepšímu životu.

Kategorie	Kódy
Podpora	Osoba blízká
	Lidé ve stejné situaci
	Sociální služby

Tabulka 4: Kódy kategorie „Podpora“ (Vlastní výzkum, 2022)

V kategorii podpora se sice objevují jen tři kódy, ale v rozhovorech se opakují ve velkém množství. V této kategorii se participanti shodují. Všichni měli na začátku svého problému známého, který jim dočasně poskytl nějaké provizorní ubytování. **P1** říká: *„No nejdřív jsem šel za známým a ten mi nabídl, že můžu být u něho na chatě. Tak jsem byl tam, ale pak jsem z tama musel odejít.“* **P3** zase zmiňuje toto: *„Ocitl jsem se před vratama, naštěstí jsem měl jednoho spolupracovníka z bývalé práce, který mě ubytoval, takže jsem to bral docela dobře, ale to netrvalo dlouho. Potom jsem už spával venku po nějaké době.“* Tito známí jsou participanty považováni za první osobu, která jim vyjádřila podporu, i když tato podpora

trvala z pravidla jen pár týdnů. Rodina tyto participanty buď zavrhla, nebo se styděli požádat rodinu o pomoc. **P3** dodává: *„Jinak já jsem neměl nikoho, kdo by mi pomohl, mohl jsem zavolat babičce, nebo strýcovi, ale já jsem věděl, že ta zpětná vazba bude negativní.“*

Dalším kódem jsou lidé ve stejné situaci. Jedná se o osoby, většinou žijící v partách, kteří také nemají přístřeší. Ti jsou participanty často označováni za podporu. Většinou však tato podpora spíše prohlubuje problém bezdomovectví, než by jej řešila. Proto **P4** vyjádřil svůj pohled na tyto party takto: *„Ale nejhorší bylo, že já jsem nikdy nechtěl moc nějakou velikou partu, mě bylo nejlíp když jsem byl sám. Protože ta parta, to vždycky hrozilo nějakým průserem.“* Ostatní participanti se v partách pohybovali, uvádí, že je to spíše stáhlo ke dnu, ale jako druh podpory to vnímají.

Nejrozšířenějším kódem v této kategorii byly sociální služby. Všichni účastníci výzkumu uvádí sociální služby jako podporu, které rádi využívají a která je posouvá k lepšímu způsobu života. **P1** odpovídá na otázku kdo mu pomohl, že přežil na ulici toto: *„Hodně mi pomohla potom i terénní služba a denní centrum.“* Po úspěšném opuštění ulice se **P1** dostal i do dalších služeb. Popisuje to následovně: *„No šel jsem postupně přes to denní centrum a noclehárnu až na azylák a zlepšil jsem si život. To mě našel venku terénní pracovník, ten měl na starosti terén, dal mi kávu a říkal ať dojdu do denního centra. Tak mě to poflakování na ulici už nebavilo, a tak jsem tam došel a oni mi pomohli jak dál.“* Všichni participanti uvedli, že když potřebují s něčím pomoci, mohou se obrátit na sociální pracovníce v zařízeních, ve kterých se momentálně nacházejí. **P3** uvádí jako velkou podporu sociální službu azylového domu, ve kterém přechodně přebývá. Tvrdí následovně: *„No mě pomáhá azylák. Tady mě držíte zkrátka co se týká alkoholu a vidím, že to jde. Já právě si to chtěl zkusit ten život bez alkoholu a jde to.“*

8.5 Kategorie „Začlenění do společnosti“

Pro lidi bez přístřeší je úspěchem začlenit se zpět do majoritní společnosti. Tento mnohdy nadlidský úkol je hlavním cílem všech čtyř participantů. I proto se tímto tématem pátá kategorie zabývá.

Kategorie	Kódy
Začlenění do společnosti	Stálé zaměstnání
	Důstojné bydlení
	Nezávislost
	Vůle měnit věci

Tabulka 5: Kódy kategorie „Začlenění do společnosti“ (Vlastní výzkum, 2022)

Všichni participanti by rádi žili začlenění ve většinové společnosti. Jak oni sami říkají, tento cíl je velice náročné splnit. Když jsem se ptal na jejich ideální představu o budoucnosti, **P4** odpověděl takto: *„Já za rok, když mě alespoň to zdraví dovolí, jak je teď, tak bych chtěl alespoň dosáhnout toho bývání. Jináč peníze mám teď, já už moc neutrácím, takže to by bylo takové ideální. Dožít alespoň ještě ze tři roky v klidu.“* **P3** na stejnou otázku odpověděl, že chce v budoucnu žít více stabilně. Z odpovědí účastníků výzkumu lze vyčíst, že právě životní stabilita, dobré bydlení a finanční nezávislost je to, po čem touží. Zajímalo mě, pomocí jakých kroků chtějí těchto cílů dosáhnout.

Všichni se shodli na tom, že je potřeba stabilní práce. **P2** již zaměstnání má a říká: *„No dneska jsem byl celý den v práci, v pátek jdu na noční, pak dělám v lese přes víkend, makám jak d'as a nestíhám.“* **P3** mluví o tom, že má práci momentálně rozjednanou. **P1** na otázku co děláte pro váš návrat do společnosti odpověděl následující: *„Zatím přes léto mívám brigády, vydělávám nějaké peníze a snažím se spořit trochu. Přes léto mi teď zase jiný známý pronajímá právě chatu, ale v zimě se tam nedá být, tak to právě jsem tady no, na noclehárně. Ale přes léto už v podstatě pracuji a bydlím samostatně.“*

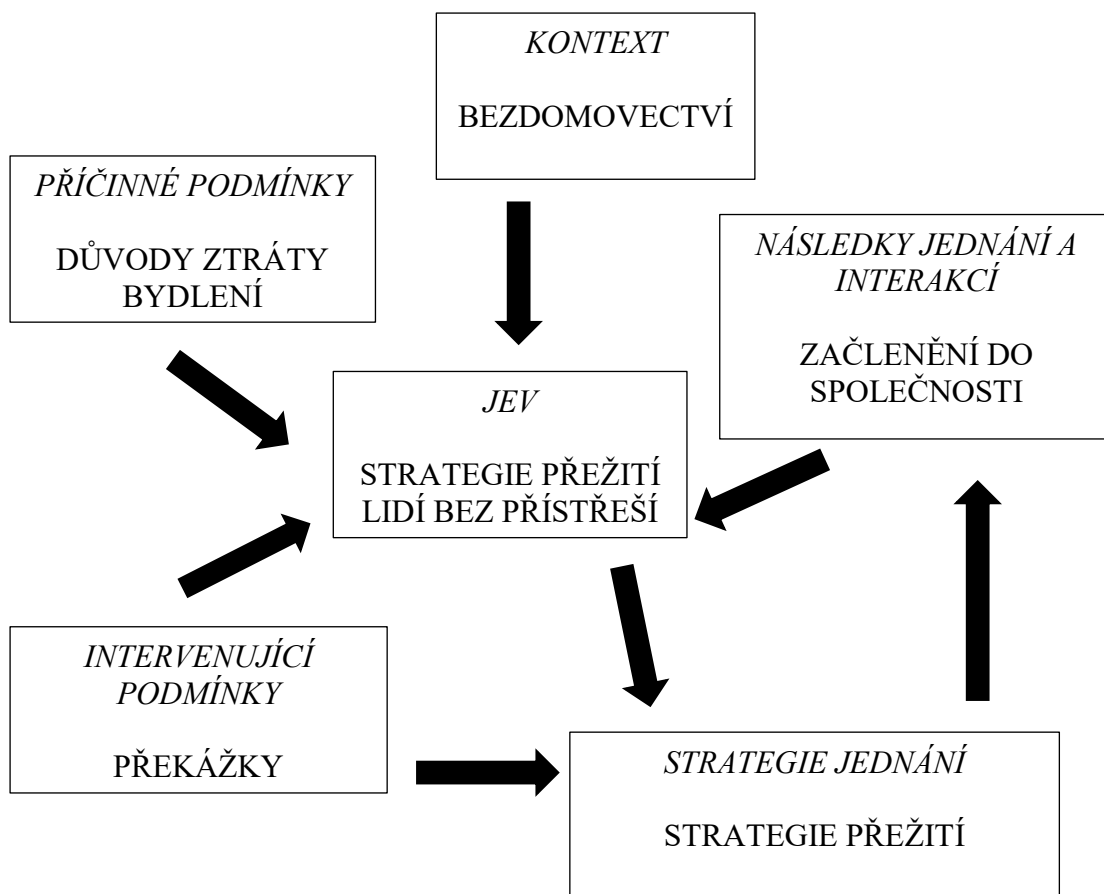
Tím se dostáváme i k otázce bydlení. Všichni participanti se opět shodují na tom, že by chtěli kvalitní bydlení. Dále většina účastníků výzkumu mluví o důležitosti nezávislosti na lidech okolo sebe a také o nezávislosti na sociální službě, kterou využívají. Zároveň si uvědomují, jak složité takové osamostatnění může být. **P2** řekl toto: *„Pak jsem tedy nějaké fušky dostal a teď už jsem zaměstnaný oficiálně, doufám, že to teda dlouho vydrží a pak bych se mohl pokusit teda sehnat nějaký ten nájem. Ono to není levné, nejlacinější jsem našel za sedm a půl tisíce a ještě je tam velká kauce. Kdyby ty výplaty byly vynikající a zůstalo mi alespoň osm tisíc, tak bych do toho hned už šel.“*

Posledním, ale ne méně důležitým kódem je vůle měnit věci. Tuto schopnost můžeme u participantů vyzorovat z provedených rozhovorů. Jde vidět, že již překonali úvodní stagnaci a mají chuť měnit věci v jejich životě. Můžeme to sledovat na jejich přístupu k řešení problémů. **P3** k tomuto tématu říká: *„Snažím se. No tak teď pravidelně jím, to je důležité. Mám dobrý spánek a celkově zaběhnutý režim. A hlavně nepiju tolik. Když už se napiju, tak si dám jen pivo, už několik měsíců jsem neměl tvrdý a víno. A budu mít tu práci.“* **P4** zase hledá ubytování, neboť nějaké finance má našetřené. **P4** tvrdí: *„No teď momentálně to mám tak, že plním individuální plán, hledám si nějakou ubytovnu nebo levné bydlení. Zatím to mám rozběhlé dobře, já mám dobrý důchod teď, tak to vypadá nadějně.“*

9 PARADIGMATICKÝ MODEL

Po dokončení otevřeného kódování přichází na řadu kódování axiální. Pomocí tohoto druhu kódování vzniká paradigmatický model, který uspořádává získaná data a tvoří kategorie do vazeb. Paradigmatický model obsahuje jev, příčinné podmínky, kontext, intervenující podmínky, strategii jednání a následky jednání a interakcí. (Miovský, 2006)

Zde můžeme vidět paradigmatický model graficky znázorněn.

Obrázek č. 1 – Paradigmatický model

Jev

Jako jev jsme v tomto výzkumu zvolili strategie přežití lidí bez přístřeší. Jev je v kontextu paradigmatického modelu ústřední myšlenka. (Miovský, 2006)

Příčinné podmínky

Dle Miovského jsou příčinné podmínky v případě našeho výzkumu události, které vedly ke vzniku jevu. (Miovský, 2006) Příčinnými podmínkami byla určena kategorie důvody ztráty bydlení, neboť právě díky těmto důvodům participanti přišli o bydlení a vznikla zde potřeba používat strategie přežití, což je náš jev. Mezi tyto důvody patřila závislost na alkoholu, nehoda v manželství a odpykání trestu odnětí svobody.

Kontext

Jako kontext vnímáme konkrétní soubor podmínek, které souvisí s jevem. V našem případě je jako kontext označeno samotné bezdomovectví.

Intervenující podmínky

Dle Miovského (2006) intervenující podmínky usnadňují, či znesnadňují použité strategie. V našem případě jsme jako intervenující podmínky určili kategorii překážky. Tyto překážky znesnadňují strategie přežití účastníků výzkumu. Mezi překážkami se vyskytovala například samota, zima, závislost a špatný zdravotní stav. Všechny tyto překážky formují strategie přežití lidí bez přístřeší.

Strategie jednání

Strategií jednání myslíme interakce, které jsou zaměřené na zvládnání, reagování a ovládnání jednotlivých situací daného jevu. V našem případě se jedná o kategorii strategie přežití, která přesně tyto interakce obsahuje. Jde o strategie, které participanti využívali k přežití na ulici a začlenění se do společnosti. Šlo například o aktivní přístup řešení problémů, hledání práce či bydlení.

Následky jednání a interakcí

Důsledkem strategie jednání jsou následky jednání a interakcí. (Miovský, 2006) Tyto následky vyplývají z důsledků strategií přežití, a proto jsme zvolili kategorii začlenění do společnosti. Důsledkem strategie přežití může, ale také nemusí být právě zmiňovaný návrat do majoritní společnosti.

10 ZÁVĚREČNÁ INTEGRACE DAT

Posledním, mnohdy nejnáročnějším krokem je závěrečná integrace dat. K tomuto úkonu využíváme selektivního kódování. Toto kódování využívá základu vytvořeného z předchozího axiálního kódování. Cílem selektivního kódování je zvolit centrální kategorii. (Miovský, 2006)

Zvolit tuto kategorii nebylo jednoduché. Po neustálém vracení se k příběhům participantů, přemýšlení o paradigmatickém modelu a odpovídání na otázky, které mají pomoci k nalezení centrální kategorie se začala jedna kategorie objevovat více než jiné. Touto kategorií je samotné „přežití“. Účastníci výzkumu využívali různých strategií za účelem přežití. Od vyptávání jídla od kolemjdoucích, přes hledání nejlepšího úkrytu pro spánek, vždy bylo cílem přežít další den. Jejich motivací překonávat nastražené překážky jako nepřízeň počasí, zdravotní komplikace, konflikty a finanční problémy, byla touha dál žít. Pomoc a podporu u známých a v sociálních zařízeních pro lidi bez přístřeší vyhledali kvůli uvědomění si, že výsledkem riskantního způsobu života je smrt. **P3** řekl: „*Jsem si potom uvědomil, že to tak dál nemůžu přežít, že s tím musím přestat, něco udělat.*“ Velká většina jednání participantů se odvíjí od touhy dál žít – přežít. I v poslední kategorii můžeme vidět, že participant by se rádi začlenili zpět do společnosti, kvůli lepšímu životu bez zvýšeného rizika. Všechny pět kategorií se potýká s otázkou přežití.

11 SHRnutí VÝSLEDKŮ A DISKUZE VÝZKUMNÝCH ŠETŘENÍ

Tato část bakalářské práce je věnována samotným výsledkům tohoto kvalitativního šetření. Výsledků jsme dosáhli pomocí polostrukturovaných rozhovorů vedených s účastníky výzkumu a metodě zkoumání pomocí zakotvené teorie s otevřeným, axiálním a selektivním kódováním. Je potřeba zmínit, že výsledky práce nelze generalizovat, protože výstupy práce se dají vztáhnout pouze k participantům účastnícím se tohoto výzkumu.

Prezentaci výsledků začneme zodpovězením hlavní výzkumné otázky: **Jaké strategie využívají lidé bez přístřeší pro přežití a řešení bezdomovectví?**

Ze získaných dat, které jsme v tomto kvalitativním výzkumu sesbírali můžeme usoudit, že tyto strategie jsou individuální záležitostí. Je ovšem několik prvků, které se shodují. Z našeho zkoumání bych rozdělil strategie přežití a řešení bezdomovectví do dvou kategorií, a to pasivní a aktivní strategie. Pasivní řešení je většinou první fází řešení bezdomovectví. Tato fáze je spíše útekem od problémů, pokusy na problémy zapomenout, či je ignorovat. Lidé pasivně řešící svou nepříznivou situaci upadají do nadměrné konzumace alkoholu a návykových látek. Tato riziková aktivita jim pomáhá utéct z reality a vytěsnit doléhající problémy. Ty se ovšem stále hromadí a jedinec se dostává do nepříjemného kolotoče. Po vystřízlivění totiž nastává uvědomění, že problémů je ještě více, a proto přichází opět útek z reality. Do pasivních strategií přežití řadíme i bezdůvodné trávení času poflakováním a nic neděláním. Tato fáze může trvat několik měsíců i let. Další kategorií je aktivní řešení problémů. To je doprovázeno motivací řešit svou nepříznivou situaci a obsahuje boj proti závislostem, vyhledání pomoci a aktivní spoluúčast na řešení svých problémů. Mezi aktivní strategie můžeme zařadit i snahu nalézt zbytky jídla, snahu vydělat si peníze prodejem sběrného materiálu, nebo účastí na brigádách. Dalším důležitým krokem aktivních strategií přežití je kompletní zabezpečení potřeb a budování zdravých návyků. Je důležité si uvědomit, že lidé bez přístřeší nemusí zažít pouze jednu z těchto kategorií. V případě participantů vybraných pro tuto práci, všichni zažili i pasivní, i aktivní strategii řešení problému bezdomovectví.

Dále si odpovíme i na dílčí výzkumné otázky.

Jakým způsobem lidé bez přístřeší zajišťují naplnění základních lidských potřeb?

Je potřeba zmínit, že tento výzkum se zajímal pouze potřebami fyziologickými – vrozenými. Nezahrnujeme zde potřeby psychologické.

Potřebu spánku řeší lidé bez přístřeší hledáním vhodného úkrytu, ve kterém relativně bezpečně přečkají noc. Největší potíže přicházejí v zimě, kdy najít teplé a bezpečné místo není jednoduché. V zimě mezi využívaná místa pro spánek patří nejčastěji vnitřní prostory veřejných budov, vybydlené stavby, anebo místa disponující horkým vodovodním potrubím, či vývodem horkého vzduchu ze vzduchotechniky budov. V teplých měsících se lidé bez přístřeší přesouvají do parků, pod mosty, nebo v případě samotářské povahy za město do lesů a méně frekventovaných míst. Dále využívají altánků, zastávek městské hromadné dopravy, či nocleháren. Při srovnání našich výsledků s jinou literaturou zjistíme, že zde se výsledné zjištění zcela shoduje. Lidé bez přístřeší hledají úkryty ve vnitřních prostorách veřejných budov, parků, nebo pod mosty. (Marek, 2012)

Potřeba přijímání vody a potravy je řešena také různými způsoby. Nejčastějším způsobem je hledání zbytků potravy. Lidé bez přístřeší prohledávají kontejnery, nejvíce jídla nachází u restauračních zařízení a za supermarkety. Dalším způsobem je koupě jídla za peníze vydělané na brigádách, nebo za peníze, které dostali od kolemjdoucích. Často potravu získají od lidí, kterým je jejich nepříznivá situace líto. Výsledky výzkumného šetření se zde plně shodují s většinou autorů. Například o prohledávání kontejnerů a nacházení zbytků jídla v popelnicích se zmiňuje Marek. (Marek, 2012)

Potřeba vylučování a vyměšování je u těchto osob prováděna v keřích, na veřejných záchodech, v lesích a na odlehlých místech města.

Fyzická aktivita je stejně potřebná, jako všechny ostatní potřeby. Proto i tato potřeba byla součástí tohoto výzkumu. Lidé bez přístřeší ve svém volném čase chodí po městě, prohledávají popelnice a obcházejí místa s velkou pravděpodobností získání financí či jídla od kolemjdoucích. Někteří dokonce cíleně chodí na procházky, čímž se zabaví i na celý den.

Jakou strategií se lidé bez přístřeší snaží vrátit do majoritní společnosti?

Strategie pro návrat do společnosti se liší podle problému daného člověka. Prvním krokem všech lidí bez přístřeší je bod, ve kterém si uvědomí, že žít v majoritní společnosti je cestou k lepšímu způsobu života. Poté tito lidé začínají aktivně řešit své problémy. Ve většině případů to nezvládnou sami, proto musejí vyhledat osobu blízkou, nebo odborníka, který jim s nakumulovanými problémy pomůže. Tito lidé často využívají sociálních pracovníků v zařízeních pro lidi bez přístřeší. Důležitým aspektem procesu začlenění je vůle jedinců měnit věci. Velkým úspěchem je skoncování se závislostmi. Poté si tito lidé, většinou za

pomoci sociálních pracovníků, hledají práci a přechodné bydlení. Největším úspěchem je celkové osamostatnění daného jedince. Tento proces začlenění trvá i několik let.

Dle Kellera se lidé bez přístřeší časem rozdělí do dvou skupin. První skupinou jsou lidé, kteří se nesmíří s životem na okraji společnosti a pokusí se o návrat. Druhou skupinou jsou jedinci, kteří se s životem mimo společnost smíří, a navždy zůstanou žít na okraji společnosti. (Keller, 2013) Všichni participanti výzkumu se řadí do první skupiny.

Jaké způsoby podpory lidé bez přístřeší využívají?

Lidé bez přístřeší využívají podpory, kterou jsme rozdělili na dvě kategorie. První je podpora blízkých osob. Zde tyto osoby využívají pomoci blízkých, která zahrnuje materiální, finanční i potravinovou pomoc. Ne vždy se však člověk v tísní má na koho obrátit. Proto je mnohem častější druhá kategorie – sociální služby zaměřené na lidi bez přístřeší. Tyto osoby mohou využívat služeb terénních pracovníků. Ti jim často nosí jídlo a řeší s nimi jejich situaci přímo v terénu. Většinou tyto lidi nasměřují na další možnou pomoc v podobě denního centra. Zde se lidé bez přístřeší mohou opřít o personál, který jim pomůže uvařit, vyprat špinavé oblečení, mohou zde provést osobní hygienu a najít řešení pro své problémy. Velice využívaným způsobem podpory, hlavně v zimních měsících, je noclehárna pro lidi bez přístřeší. Zde mohou tito lidé přespát v teplém a bezpečném prostředí. Dalším zařízením, ve kterém mohou najít přechodné bydlení jsou azylové domy a městské byty. I zde mohou lidé bez přístřeší využít potravinové pomoci a dalších služeb, např. sociálního poradenství. V publikaci od Bartáka se potvrzuje, že lidé bez přístřeší této pomoci využívají. (Barták, 2004)

Výsledky této oblasti se shodují i s tvrzením Králové. I ona uvádí, že osoby často využívají terénních pracovníků a dalších pracovníků v sociálních službách. (Králová, 2007)

ZÁVĚR

Tato bakalářská práce se zabývala strategiemi přežití a plány pro návrat do většinové společnosti lidí bez přístřeší. Toto téma bylo zkoumáno z důvodu aktuálnosti problému bezdomovectví a komplikovanosti samotného návratu těchto lidí do společnosti.

V teoretické části jsme se zabývali teoretickými základy, které se týkají problému bezdomovectví. Tyto informace měli za úkol uvést nás do problematiky bezdomovectví a základně nás s tímto fenoménem seznámit. Probrali jsme vymezení bezdomovectví, definice a typologie bezdomovectví. Další důležitou kapitolou byly příčiny, které vedou lidi k bezdomovectví a také prevence, které před upadnutím do tohoto problému chrání. Zaměřili jsme se na to, do jakých kategorií se lidé bez přístřeší rozdělují, jak žijí, jakým způsobem zajišťují své základní životní potřeby a jak přežívají. Seznámili jsme se s možnostmi pomoci, které tito jedinci mohou využívat. Porozumění těmto teoretickým informacím bylo důležité pro absolutní pochopení výzkumu, kterým jsme se zabývali v části praktické.

Praktická část této bakalářské práce se zabývala kvalitativním výzkumem, který byl prováděn s participanty, kteří přišli o bydlení. Cílem práce bylo odhalit přístupy a strategie, které lidé bez přístřeší využívají pro přežití. Tyto strategie jsme odhalili z provedeného výzkumu a rozdělili na pasivní a aktivní strategie přežití. Dále jsme určili, v jakých situacích jsou jaké strategie používány. Zkoumali jsme také taktiky k zajištění základních potřeb lidí bez přístřeší. Z výzkumu jsme se dozvěděli, že zaopatřit tyto základní potřeby není jednoduché a přístupy těchto lidí k řešení tohoto problému se liší. Ne méně důležitým cílem práce bylo zjistit, jaké plány a taktiky lidé bez přístřeší využívají k návratu do majoritní společnosti. I na tuto otázku jsme dokázali pomocí výsledků z prováděného výzkumu odpovědět. Důležitým zjištěním v této oblasti bylo, že tito lidé často potřebují vyhledat pomoc, protože sami to ve většině případů nezvládnou. Zabývali jsme se vyloučením ve spojitosti s absencí bydlení a také chováním těchto lidí v krizových situacích. Z uskutečněných rozhovorů nám vyplynulo pět základních kategorií týkajících se našich cílů práce. Jedná se o kategorie důvod ztráty bydlení, strategie přežití, překážky, podpora a začlenění do společnosti. Z výzkumu se také dozvídáme, že snahy o vytvoření strategií a taktik k přežití jsou motivovány samotnou touhou přežití jedince. Poukázali jsme na překážky, které lidem bez přístřeší ztěžují cestu k lepšímu životu. Těchto těžkostí se v životě na ulici objevuje velké množství a není jednoduché se s nimi vypořádat. Také jsme zjistili, jakých služeb tito lidé využívají a jak jim tyto služby pomáhají v návratu do společnosti.

Cíle této práce byly naplněny a věřím, že mohou pomoci při snaze porozumět životu lidí, kteří přišli o bydlení. V této práci se nám podařilo odhalit strategie přežití lidí bez přístřeší a mohli jsme lépe pochopit plány a taktiky, které využívají k návratu do společnosti. Zjistili jsme také, jakými způsoby řeší tito jedinci problém bezdomovectví.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] BALÁŠ, Ondřej. *Aktuální otazníky fenoménu bezdomovství*. Brno: Centrum sociálních služeb, 2010. ISBN 978-80-254-9015-0.
- [2] BARTÁK, Miroslav. *Zdravotní stav populace bezdomovců v ČR a jeho determinanty I.: (bezdomovství v zrcadle veřejné politiky)*. Kostelec nad Černými lesy: Institut zdravotní politiky a ekonomiky, 2004. Zdravotní politika a ekonomika. ISBN 80-86625-35-4.
- [3] DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. 3. vyd. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-0139-7.
- [4] FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5046-0.
- [5] HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 3. vyd. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0219-6.
- [6] HRADECKÝ, Ilja. *Sociální práce 4/2006*, ASVPS, 2006. ISSN:1213-6204
- [7] HRADECKÝ, Ilja. *Definice a typologie bezdomovství: [zpráva o realizaci aktivity č. 1 projektu Strategie sociální inkluze bezdomovců v ČR]*. Praha: Pro Sdružení azylových domů vydala Naděje, 2007. ISBN 978-80-86451-13-8.
- [8] KELLER, Jan. *Posvícení bezdomovců: úvod do sociologie domova*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2013. Sociologické aktuality. ISBN 978-80-7419-155-8.
- [9] KRÁLOVÁ, Jarmila a Eva RÁŽOVÁ. *Sociální služby a příspěvek na péči: komentář, právní předpisy ...* Olomouc: ANAG, c2007-. Práce, mzdy, pojištění.
- [10] LUŽNÝ, Dušan. *Sociální konflikty: sociologická a andragogická perspektiva*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3432-2.
- [11] MATOUŠEK, Oldřich, Pavla KODYMOVÁ a Jana KOLÁČKOVÁ, ed. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-818-0.
- [12] MAREK, Jakub, Aleš STRNAD a Lucie HOTOVCOVÁ. *Bezdomovectví: v kontextu ambulantních sociálních služeb*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0090-1.
- [13] MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1362-4.
- [14] PAVELKOVÁ, Jaroslava. *Problematika lidí v nouzi*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2007. ISBN 978-80-7290-338-2.

- [15] PRŮDKOVÁ, Táňa a Přemysl NOVOTNÝ. *Bezdomovectví*. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7387-100-0.
- [16] SCHWARZOVÁ, Gabriela. *Sociální práce s bezdomovci*. In: MATOUŠEK, Oldřich, Pavla KODYMOVÁ a Jana KOLÁČKOVÁ, ed. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-x.
- [17] SUNG-YOUNG, Phda. *Trends and age-related characteristics of substance use in the hospitalized homeless population*. Medicine, 2022.
- [18] ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0644-6.
- [19] TOMEŠ, Igor. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-680-3.
- [20] VÁGNEROVÁ, Marie, Ladislav CSÉMY a Jakub MAREK. *Bezdomovectví jako alternativní existence mladých lidí*. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2209-5.
- [21] VRTIŠKOVÁ, Marie. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Tribun EU, 2009. Knihovnicka.cz. ISBN 978-80-7399-877-6.

Zákony

ČESKO. Zákon č. 108 ze dne 14. března 2006 Sb o sociálních službách. In: Sbíрка zákonů České republiky. 2006. Dostupný také z: zakonyprolidi.cz/cs/2006-108

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

P1 Participant 1

P2 Participant 2

P3 Participant 3

P4 Participant 4

Např. Například

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek č. 1 – Paradigmatický model.....	42
--	----

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1: Kódy kategorie „Důvod ztráty bydlení“	34
Tabulka 2: Kódy kategorie „Strategie přežití“	35
Tabulka 3: Kódy kategorie „Překážky“	37
Tabulka 4: Kódy kategorie „Podpora“	38
Tabulka 5: Kódy kategorie „Návrat do společnosti“	40